

ΠΡΟΚΟΠΗΣ ΓΚΟΓΙΑΝΝΟΣ

Καλλιτέχνης που συνέβαλε καθοριστικά στα λαϊκά πολιτισμικά δρώμενα

Ο Γρηγόρης Καψάλης, όπως μας μολογάει ο ίδιος, γεννήθηκε στον Ελαφότοπο Ζαγορίου Ιωαννίνων, στις 22 Αυγούστου 1929. Σε λίγες μέρες δηλαδή συμπληρώνει τα 94 χρόνια της δύσκολης και περιπετειώδους ζωής του, και περπατάει αισίως και σθεναρά στο 95ο έτος της ηλικίας του.

Προφανώς οι ευχές για πολυχρονισμό είναι περιττές, γιατί με το έργο του και τον τρόπο ζωής του, εξασφάλισε την αιωνιότητα, ως ο καλλιτέχνης που διέσωσε, διατήρησε

και διεύρυνε, σε μεγάλο βαθμό, «ανόθευτη» τη δημοτική μουσική παράδοση του Ζαγορίου και συνέβαλε καθοριστικά στα λαϊκά πολιτισμικά και πολιτισμικά δρώμενα της περιοχής και της Ηπείρου, γενικότερα.

Ο βιρτουόζος κλαρινίστας Γρηγόρης Αλ. Καψάλης ανήκει στους σημαντικότερους δεξιτέχνες του κλαρίνου. Ήταν και είναι εμβληματική προσωπικότητα, οξυδερκής, ηγετική φυσιογνωμία και έντονα επαγγελματίας οργανοπαίκτης. Θεωρείται, μεταξύ των άλλων, ως ο κορυφαίος εκπρόσωπος και θεματοφύλακας της Ζαγορίσιας μουσικής παράδοσης, πανελλαδικά και συνολικά, παρά τη διαχρονική ενσωμάτωση στοιχείων «νεοδημοτικού» ύφους και ήθους στο ρεπερτόριό του.

Ο Γρηγόρης εκπροσωπεί την τρίτη γενιά της μουσικής οικογένειας των Καψαλαίων από τον Ελαφότοπο: ι) Ως εγγονός του κλαρινίστα **Γρηγόρη Καψάλη του Ιωάννη ή «Πρίσκα»**. ιι) Ως γιος του καλλίφωνου «ντεφίστα» Αλέξανδρου Γρ. Καψάλη (1890-1968). ιιι) ως ανιψιός και μαθητής του κλαρινίστα **Κωνσταντίνου (Ντίνου) Γρ. Καψάλη ή «Στριγκόν»** (1901-1976), ο οποίος κατ' αρχάς είχε πάει στη Ρουμανία για 3-4 χρόνια και δούλεψε με κάποιο Μαναστήρα από το Μανασσή, που ήταν και αυτός οργανοπαίκτης και συγγενής του και μετά δραστηριοποιήθηκε επαγγελματικά στην Αμφιλοχία. ιιιι) Ως θείος από αδελφό του **Νίκου Κων. Καψάλη** (1981-2011), μιας μουσικής ιδιοφυΐας της τέταρτης γενιάς των Καψαλαίων, που έφυγε από κοντά μας στις 26 Οκτωβρίου 2011, στο άνθος του 30ου έτους της ηλικίας του.

Τα πέτρινα χρόνια

Πέτρινα τα πρώτα χρόνια της ζωής του Γρηγόρη, που ένιωσε στο πετσί του την αδικία της έντονα ταξικής κοινωνίας της περιοχής που μεγάλωνε, της Γερμανικής κατοχής και του εμφυλίου πολέμου, κουβαλώντας την μοίρα της φύτρας του, αλλά και την φτώχεια της οικογένειάς του. Ο ίδιος, με άμεσο ή έμμεσο τρόπο έχει δημοσιοποιήσει γεγονότα της παιδικής και εφηβικής του ηλικίας, που ενδεικτικά αναδεικνύουν το μέγεθος του κοινωνικού προβλήματος.

Προκόπης Γκογιάννος

Παρά τις οικονομικές δυσκολίες της οικογένειας, ο πατέρας του Αλέξανδρος κατάφερε και του εξασφάλισε ένα μικρό μεταχειρισμένο κλαρίνο (Τζουρά) από τον κλαρινίστα **Κώστα Νάτσ(ι)α**, που το πούλησε στο Λέτσιο, λόγω της πείνας της κατοχής, για δέκα οκάδες καλαμπόκι, από αυτό που διέθετε για τις ανάγκες της οικογενείας του. Με αυτό το κλαρίνο αποπειράθηκε την πρώτη του επικοινωνία με τη «Ζαγορίσια μουσική παράδοση», ενώ μέχρι να αγοράσει το Τζουρά από το Νάτσ(ι)α, ο Γρηγόρης χρησιμοποιούσε ένα παλιό κλαρίνο του θείου του Ντίνου, με κεριά για τάπες, που τις έβρεχε με νερό για να μην ξεφυσά.

Στιγμιότυπο απ' το αφιέρωμα στο Γρ. Καψάλη στον Ελαφότοπο

Την ίδια χρονική περίοδο, λόγω της Γερμανικής κατοχής (1941), γύρισε στον Ελαφότοπο, από την Αμφιλοχία, όπου δραστηριοποιούνταν ως κλαρινίστας ο θεός του **Κωνσταντίνος (Ντίνος) Καψάλης**, ο οποίος για να ικανοποιήσει το απύθμενο πάθος του Γρηγόρη, τον αναλαμβάνει και του δίνει τις βασικές γνώσεις πάνω στην τέχνη του κλαρίνου. Μετά την Γερμανική κατοχή και εν μέσω εμφυλίου πολέμου, με τη σύμφωνη γνώμη του πατέρα του, ο Γρηγόρης εγκαταλείπει προσωρινά τον Ελαφότοπο και πηγαίνει στο Αγρίνιο (1945-1947), όπου δούλευε σε κάποιο μαγαζί ο θεός του Ντίνος, που είχε στο μεταξύ επιστρέψει στην Αμφιλοχία, και συνέχισε μαζί του τα μαθήματα κλαρίνου με στόχο την τελειοποίησή του και την επαγγελματική του αποκατάσταση.

«Εγώ κρατάω στα χέρια μου την παράδοση εβδομήντα χρόνια. Μ' αυτό το μαύρο το ξύλο, που λέμε το κλαρίνο, έχω γυρίσει όλο τον κόσμο...Είμαι ευχαριστημένος και αύριο θα φύγω. Δεν μπορώ να την αφήσω αυτή την παράδοση. Περισσότερο δεν μπορώ να αφήσω και το χωριό μου. Εδώ μεγάλωσα και πήρα τα πρώτα γράμματα. Εδώ πήρα και τις πρώτες νότες στο κλαρίνο. Και το πανηγύρι στο χωριό το ξεκινήσαμε με τον πατέρα μου κάτω στην Παναγιά το 1952».

Ο Γρηγόρης Καψάλης,
στον Ελαφότοπο στις 6 Αυγούστου 2017

Με τη στήριξη του θείου του, τα βράδια πήγαινε στο μαγαζί που τότε δούλευε ο θεός του ο Ντίνος, όπου έπαιζαν οι αξιόλογοι για την εποχή τους κλαρινίστες **Βασίλης Σούκας** και **Γιώργος Βασιλόπουλος**, ο πατέρας του μετέπειτα μεγάλου και μακαρίτη πλέον Γιάννη Βασιλόπουλου, από τους οποίους διδάχθηκε το «Ξηρομερίτικο» παίξιμο. Για τον ίδιο λόγο, αξιοποίησε τον συνομήλικό του, καταξιωμένο κλαρινίστα **Βασίλη (Παναγιωτόπουλο) Σαλέα** (1929-18 Νοεμβρίου 1972) από την Κανδήλα Ξηρομέρου, αλλά «πρόλαβε» να συνεργαστεί με πολλούς παλιούς οργανοπαίκτες της Ηπείρου, όπως τους Χαλκιάδες, τους Ζερβαίους, τους Μπουλέδες, κ.ά, από τους οποίους, όπως λέει ο ίδιος «έκλεψε» ένα κομμάτι από τα μουσικά τους ακούσματα, αλλά και σίχους παλαιών τραγουδιών της Ζαγορίσιας και της Πωγωνίσιας Μουσικής παράδοσης, όπως εκτελούνταν εκείνη την εποχή, τα οποία διέσωσε, ενσωματώνοντάς τα στο «Ζαγορίσιο ρεπερτόριο» και τα διέδωσε.

Ο Γρηγόρης συνεργάστηκε με πλειάδα οργανοπαίκτων, αλλά δεν αγνοούσε και δεν υποτιμούσε κανέναν και είχε μεγαλύτερη εκτίμηση στο φύσημα και στο παίξιμο του **Τάσου Χαλκιά**, του **Φίλιππα Ρούντα**, του **Πολυχρόνη Καψάλη**, πατέρα του **Σταύρου Καψάλη**, αλλά και στις γνώσεις τόσο του βιολιστή **Δημήτρη (Μήτσου) Γκανά (ή Ρούντα)**, που είχε σπουδάσει ευρωπαϊκή μουσική και βιολί στο ωδείο Ιωαννίνων, όσο και του πατέρα του **Αλέξανδρου**, οι οποίοι ήταν γνώστες των σίχων και του ρυθμού, παλιών τραγουδιών που παίζονταν στο Ζαγόρι, προπολεμικά, που διασκευάστηκαν και διατηρήθηκαν στο σημερινό «Ζαγορίσιο ρεπερτόριο», από τον ίδιο.

«**Το κλαρίνο δεν το γνώρισα όσο θα ήθελα**»

Ο Γρηγόρης ήταν παντρεμένος με τη **Ναυσικά Καρκανάκη**, κόρη του ονομαστού βιολιστή Καρκανάκη, από την Κληματιά (Βελτσίστα) Ιωαννίνων. Παντρεύτηκαν στον Άγιο Νικόλαο Ιωαννίνων στις 26/10/1958 και έζησαν μαζί για εξήντα ολόκληρα χρόνια.

Πρώτη του αγάπη, όμως ήταν το κλαρίνο, που το έχει δίπλα του για περισσότερο από ογδόντα χρόνια, δηλώνοντας με βεβαιότητα, ως μετριοπαθής δεξιότεχνης του οργάνου ότι: «**το κλαρίνο δεν το**

γνώρισα όσο θα ήθελα». Δεν θα κάναμε λάθος αν δεχόμασταν ως παραδοχή το γεγονός ότι η συμβολή της Ναουσικάς στην πετυχημένη επαγγελματική πορεία του Γρηγόρη, ήταν καθοριστική.

Για λόγους διαδοχής του ως δεξιότεχνης κλαρινίστας με χαρά στήριξε την προσπάθεια εκμάθησης της τέχνης του κλαρίνου σε ενδιαφερόμενα σαρακατσανόπαιδα και ενδεικτικά αναφέρω το **Γιώργο Τσουμάνη** και το **Γιώργο Γατσέλο**, την πρόοδο των οποίων αναδεικνυε εμφανίζοντάς τους σε διάφορα ετήσια πανηγύρια και εκδηλώσεις, όπως αυτά του Ελαφοτόπου, που είχε την αποκλειστική ευθύνη καλλιτεχνικής κάλυψης διαχρονικά. Για τον ίδιο λόγο λειτούργησε ως καθηγητής παραδοσιακού οργάνου στο Γυμνάσιο Δολιανών στη δεκαετία του 1990, όπου είχε και άλλους μαθητές, αλλά και ιδιωτικά με αξιόλογους μαθητές τον **Αλέξανδρο Αρκαδόπουλο**, γεννημένο και μεγαλωμένο στα Γιάννενα από Αιτωλοκαρνανές γονιούς, με πρώτο δάσκαλό του το **Γιώργο Διαμάντη**, από τη Βόνιτσα Αιτωλοακαρνανίας και τον **Ηλία Πλαστήρα**, από τη Ροδαυγή Άρτας, με πρώτο δάσκαλό του το **Θωμά Χαλιγιάννη**, από τον Παρακάλαμο. Η επαγγελματική σχέση του Γρηγόρη, ως σολίστα κλαριντζή, που παράλληλα διέθετε και σπάνια φωνητικά προσόντα, ιδιαίτερα στα Ηπειρώτικο μοιρ(γι)ολόι, στα στιχοπλάκια, στα ιστορικά κλέφτικα τραγούδια της τάβλας, καθώς και σε λαϊκές συνθέσεις, ξεκινάει από το Νομό Αιτωλοακαρνανίας, δίπλα στο δάσκαλό του και θείο του Ντίνο Καψάλη.

Με την απόλυσή του από το στρατό, παρά το ότι στο Ζαγόρι δραστηριοποιούνταν και άλλες κομπανίες, όπως τα «Τακούτσια», τα «Περικλούτσια», «η κομπανία της Μπάγιας» και ων «Φραγκάδων», κ.ά, κάνει το δικό του τακίμι. Τα «Τακούτσια» και ο Γρηγόρης Καψάλης, όπως και άλλες παρέες οργάνων, μεταξύ των οποίων «Τα Περικλούτσια», η παρέα των «Στουμπαίων», και η παρέα των «Μπεκάρηδων ή Μπεκαραιών», που κατά κανόνα στην περίοδο 1913-1941 εξυπηρετούσαν, όποτε απαιτούνταν, και εκδηλώσεις στον Ελαφότοπο, θεωρούνται ως οι «Θεματοφύλακες» και οι «διαμορφωτές» της Ζαγορίσιας μουσικής παράδοσης.

Στα 1950, εικοσάχρονο αστράτευτο παιδί που ακόμα δεν έχει οριστικοποιήσει τον τόπο επαγγελματικής αποκατάστασης, το Γρηγόρη τον συναντάμε να πρωτοστατεί ως κλαρινίστας, στο ετήσιο πανηγύρι στην Παναγία Ελαφοτόπου, με το **Νίκο Χαρισιάδη-Λούκα** στο λαούτο, τον **Απόστολο Χαρισιάδη-Λούκα** στο βιολί και τον πατέρα του Αλέξανδρο Καψάλη στο ντέφι. Με δική του πρόταση και τη σύμφωνη γνώμη της κοινοτικής αρχής και άλλων φορέων του χωριού, μεταφέρθηκε το τριήμερο πανηγύρι του Ελαφοτόπου από την Παναγία, στην κεντρική πλατεία του χωριού, τον Αύγουστο του 1952.

Τακίμι με έδρα τα Γιάννενα

Μετά την οριστική επιστροφή του από το Ξηρόμερο και την απόλυσή του από το στρατό, ο Γρηγόρης Καψάλης, έκανε δικό του τακίμι, στα 1952, με έδρα τα Γιάννενα, αποτελούμενη από τους: ι) **Δημήτρη (Μήτσο) Γκανά**, από τη Βίτσα, στο βιολί, ιι) το **Νίκο Δέρβα (Ψαρά)**, από τους Ασπραγέλους (Ντοβρά) στο λαούτο, και το **Μιχάλη Μαρκόπουλο** (ή Κάλυκα), από το Γραμμένο Ιωαννίνων, στο ντέφι, παίζοντας τόσο στο Ζαγόρι, όσο και σε μαγαζιά των Ιωαννίνων.

Η εν λόγω κομπανία έκλεινε πανηγύρια και εκδηλώσεις και σε άλλα χωριά του Ζαγοριού, λειτουργώντας, κατά κάποιο τρόπο, «ανταγωνιστικά», προς το τακίμι «Τακούτσια», που δραστηριοποιούνταν ήδη στον Ελαφότοπο και στο Ζαγόρι για μια εικοσιπενταετία. Από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1960 μέχρι και τη διάλυση της κομπανίας «Τακούτσια», στα 1987, λόγω γήρανσης των περισσότερων εκ των ιδρυτικών και μόνιμων μελών της, ανέλαβε ως πρώτο κλαρίνο και συντονιστής στην ενεργοποιημένη ήδη από τα 1930 κομπανία «Τακούτσια», τα μέλη της οποίας ήταν όλοι Καψαλαίοι, αδελφοξάδερφα από τα Κάτω Πεδινά. Ο Γιώργος, δεύτερο κλαρίνο, ο Σπύρος, λαούτο, ο Κώτσιος, βιολί και ο ξάδελφός τους ο Ζιούλης, τραγούδι και ντέφι.

Τα «Τακούτσια» θεωρούνταν άξιοι συνεχιστές της κομπανίας «Αηδόνια του Ζαγοριού» για εξήντα και πλέον χρόνια, και παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις, μεταβολές ή ενσωματώσεις τραγουδιών, ήταν ο Ζαγορίσιος θρύλος και η ενσάρκωση της Ζαγορίσιας δημοτικής παράδοσής και του πραγματικού Ζαγορίσιου γλεντιού.

Ο Θρασύβουλος Λιόγκας, 100 χρονών, είναι αδερφικός φίλος του Γρηγόρη Καψάλη. Ήρθε απ' την Αθήνα για την εκδήλωση στον Ελαφότοπο. Κι όταν ο Προκόπης Γκογιάννος παράγγειλε τον «Οσμαντάκα», το αγαπημένο τραγούδι του, ο Θρασύβουλος Λιόγκας έσυρε λεβέντικα το χορό υπό τους αργούς ήχους της κομπανίας του κλαρινίστα Μιχάλη Μπραχόπουλου και του τραγουδιστή Γιώργου Πατσούρα. Ακολούθησαν κι άλλα τραγούδια, όπως το «Ξενιτεμένο μου πουλί». Ο Οσμαντάκας είναι ιστορικό τραγούδι της ευρύτερης περιοχής της Ηπείρου. Αναφέρεται στον Αρβανίτη Οσμαν Τάκα που καταδικασμένος σε θάνατο ζήτησε ως

τελευταία χάρη, πριν την εκτέλεσή του, να χορέψει. Ο λεβέντικος χορός του συγκίνησε τον εκτελεστή του, τον μπέη του Μαργαριτίου, που του χάρισε τη ζωή.

Αυτό όμως που πρέπει να τονιστεί είναι ότι τα περισσότερα από τα «φερτά» τραγούδια, σε διασκευή του Γρηγόρη, με ζαγορίσιο κυρίως ύφος και ήθος, έγιναν αποδεκτά από τον απανταχού Ζαγορίσιο πληθυσμό, άντεξαν στο χρόνο και σήμερα αποτελούν, ας μου επιτραπεί ο όρος τη «Ζαγορίσια Μουσική Παράδοση» ή το λεγόμενο «Ζαγορίσιο ρεπερτόριο». Και λέω «ας μου επιτραπεί ο όρος Ζαγορίσιο ρεπερτόριο» γιατί με δεδομένη την πτώση των μουσικών συνόρων και τη βιομηχανοποίηση-εμπορευματοποίηση της παράδοσης, η δημοτική μουσική παράδοση σε τοπικό επίπεδο, έχει καταστεί μουσειακό είδος, που όχι μόνο δεν επιτρέπει την κατηγοριοποίησή της σε επιμέρους ρεπερτόρια, με τοπικιστικά κριτήρια, αλλά τουναντίον την καθιστά είδος προς εξαφάνιση.

Ο Γρηγόρης, ως αρχική επαγγελματική επιλογή του τόπου επαγγελματικής εγκατάστασης, επέλεξε να δραστηριοποιηθεί κυρίως στο Δυτικό και στο Κεντρικό Ζαγόρι, αποκλειστικά ως οργανοπαίκτης-τραγουδιστής, χωρίς άλλη παράλληλη επαγγελματική δραστηριότητα, όπως οι πρόγονοί του.

Τα κυριότερα χωριά στα οποία είχε την ευθύνη της μουσικής κάλυψης των ετήσιων πανηγυριών τους, τόσο με τα «Τακούτσια», όσο και με άλλες ζυγίες, ήταν: ο Ελαφότοπος, το Πάπιγκο, το Τσεπέλοβο, η Βίτσα, το Καπέσοβο, το Δίλοφο, το Μανασσή, το Δίκορφο, οι Νεγάδες, κ.ά, χωρίς να εξαιρεί και χωριά του Ανατολικού Ζαγορίου, σε ειδικές περιπτώσεις, όπως οι επισκέψεις, τα ζιαφέτια και άλλες ειδικές εκδηλώσεις. Γενικά δεν απέρριπτε προτάσεις για μουσική υποστήριξη κάθε μορφής εκδηλώσεων, όχι μόνο στο Ζαγόρι, αλλά και πανελλαδικά, έχοντας επίγνωση των δυνατοτήτων του και εμπιστοσύνη στην εκάστοτε κομπανία του.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της πρώτης επαγγελματικής κομπανίας του Γρηγόρη Καψάλη, πριν αναλάβει την κομπανία «Τακούτσια», ήταν το Ζαγορίσιο ύφος, με τον αργό έως πολύ αργό ρυθμό, όπως τους είχε μάθει από τον πατέρα του και το θείο του Ντίνο, σε αντίθεση με το γρήγορο ρυθμό στο παίξιμο που έκαναν τα «Τακούτσια», από την περίοδο του Φίλιππα Ρούντα και του Πολυχρόνη Καψάλη, ως πρώτων κλαρίνων της κομπανίας. Καινοτομική μπορεί να χαρακτηριστεί και η δόμηση των τραγουδιών, όπως εκτελούνται στο Ζαγόρι, κυρίως όταν πρόκειται για «Ποτπουρί», που χτίζεται με αρμοδιότητα της κομπανίας, ή ως «Σειρά», στο πλαίσιο της παραγγελίας του πρωτοχορευτή. Σύμφωνα με αυτή τη δομή,

τόσο η κάθε «Σειρά», δεκαπεντάλεπτης κατά μέσο όρο διάρκειας, όσο και το «Ποτ πουρί» μεγαλύτερης, συνήθως, διάρκειας έχουν αρχή, μέση και τέλος και ποιο συγκεκριμένα έχουν τον οργανικό σκοπό της εισαγωγής, τα κυρίως τραγούδια, και το γύρισμα και κλείσιμο, με πωγωνίσιο ή τσάμικο ανά περίπτωση οργανικό συνήθως σκοπό ή σίρμπα_χόρα_hora, ως χασαποσέρβικο ή συρτοτσιφτετέλι δίσημου (2/4) ρυθμού.

Στο χορό δεν πατάς, πετάς!

Ο Γρηγόρης είχε και έχει άποψη και για το χορό, ως τμήματος του τρισυπόστατου του δημοτικού τραγουδιού, μουσικό κείμενο, μελωδία, χορός, σε σχέση με την επικοινωνία των μουσικών οργάνων με τους «πρωτοχορευτές», στη διάρκεια του χορού τους. Τα τραγούδια τότε και οι χοροί, όπως ο ίδιος εξομολογείται, ιδιαίτερα στα Τσερβαροσουδένα και στη Βίτσα Ζαγορίου, «ήταν αργοί έως πολύ αργοί, δύσκολος ο ρυθμός στο πόδι του πρωτοχορευτή και ιδιαίτερα στους γυναικίους χορούς, όπου προσέχει η κίνηση του γυναικείου κορμιού, σε αντίθεση με το ξεπέταγμα των ποδιών που βλέπουμε στις μέρες μας».

Τα κριτήρια αξιολόγησης του χορού ενός πρωτοχορευτή στο Ζαγόρι, κατά το Γρηγόρη, κυρίως εστιάζονται: ι) Στα μικρά βήματα, που στην ουσία καθιστούν το χορό ως δρώμενο «στον τόπο ή Αλβανία», για τις περιπτώσεις των τετράσημου (4/4) ρυθμού, αργών συρτών πωγωνίσιων τραγουδιών, ιι) Στην «ελαφράδα των κινήσεων του πρωτοχορευτή, στην βάση ότι: **«Στο χορό δεν πατάς στη γης, αλλά πετάς»** ή «γράφεις στη γης αυτό που θέλει να πει η ψυχή σου» ή επί το λαϊκότερο, είναι: «σαν να ακούς την καρδιά του πρωτοχορευτή να μιλάει», για τις περιπτώσεις των τρίσημων (3/4) και εξάσημων (6/4) τραγουδιών, και ιιι) Στη σοβαρότητα, αλλά και στο σεβασμό, στα λικνίσματα και τσακίσματα στον πεντάσημο (5/4) «Ζαγορίσιο» χορό, σε μονούς κύκλους, γύρω από την θέση της κομπανίας.

Ο Γρ. Καψάλης στον Ελαφότοπο στις 6.8.2019

Η προσωπική δισκογραφία του Γρηγόρη Καψάλη ξεκινά κι αυτή στην δεκαετία του 1960 σε δίσκους των 45 στροφών. Πραγματοποίησε πολλές μουσικές παραγωγές που τις εξέδωσε είτε σε κασέτες, είτε σε απλούς ή ψηφιακούς δίσκους (CDs), αξιοποιώντας μόνιμα στελέχη, αλλά και έκτακτους συνεργάτες, όπως: ο λαουτιέρης-τραγουδιστής Φώτης Παπα-ζήκος, ο βιολιστής Ηλίας Σούκας, οι λαουτιέρηδες-κιθαρίστες Αθανάσιος (Σάσας) Μαρκό-πουλος, Τηλέμαχος Κότικας και Αδαμάντιος Κάλης και οι ντεφίστες Αναστάσιος Ντάφλος και Απόστολος Παππός και άλλους παλαιότερους.

Από τις ποιο πετυχημένες επαγγελματικές συνεργασίες του Γρηγόρη Καψάλη και της κομπανίας «Τακούτσια» και στάθηκε τυχερός, ήταν αυτή της συνεργασίας με το «Σαρακα-τσάνικο στοιχείο» του

Ζαγορίου, έχοντας πολυετή και στενή συνεργασία με Σαρακατσάνους συνεργάτες τραγουδιστές και κυρίως το **Νίκο Γιαννακό**, το **Γιάννη Φάκο**, το **Μιχάλη Καπρινιώτη** και τους αδελφούς **Χρήστο Γατσέλο** και σπανιότερα το **Γιάννη Γατσέλο**, αλλά και η μόνιμη συνεργασία σου με τον κλαρινίστα **Θωμά Χαλιγιάννη**, από τον Παρακάλαμο, το βιολιστή **Κώστα Κωσταγιώργο**, από την Πλατανούσα Ιωαννίνων και το μακαρίτη **Χρήστο Ζώτο**, λαουτιέρη από την Κανδήλα Αιτωλοακαρνανίας, καθώς και τους τραγουδιστές **Γιάννη Παπακώστα** και **Γιώργο Πατσούρα**.

Ο Γρηγόρης, με τη διάλυση της κομπανίας τα «Τακούτσια», ως νεότερος όλων (ήταν μόνο 58 χρονών), συνέχισε την επαγγελματική του δραστηριότητα οργανώνοντας κάθε φορά τα μέλη της ομάδας δουλειάς, ανάλογα με τις υποχρεώσεις που αναλάμβανε, έχοντας πάντα δίπλα του κάποια σταθερά μέλη της κομπανίας του. Δεν θα αναφερθώ σε ονόματα μελών άλλων μουσικών συγκροτημάτων, που κατά καιρούς συνεργάστηκαν με το Γρηγόρη και τα «Τακούτσια», γιατί και πολλά είναι, αλλά κυρίως δεν είναι της παρούσης, όμως αυτό έχει γίνει στην ολοκληρωμένη και ανέκδοτη εργασία μας για τη «Ζαγορίσια Μουσική Παράδοση» με τίτλο «Η Μουσική Παράδοση του Ζαγορίου, ως έκφραση του Λαϊκού Πολιτισμού στο χώρο και στο χρόνο».

Ο Γρηγόρης Καψάλης με το κλαρίνο του γύρισε όλη την Ελλάδα και όλο τον κόσμο, μεταφέροντας το Ζαγόρι και τη μουσική του παράδοση, δίνοντας χαρά και ελπίδα στον απόδημο ελληνισμό, της Αμερικής, του Καναδά, της Αυστραλίας, της Γερμανίας, του Βελγίου, της Αγγλίας και αλλού. Έχει δώσει συναυλίες σε όλη την Ελλάδα και σε πολλές χώρες του εξωτερικού, καθώς και στον Ελληνισμό της διασποράς. Το 1993 εμφανίστηκε στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών στο αφιέρωμα στους κορυφαίους δεξιотέχνες του λαϊκού κλαρίνου, υπό την επίβλεψη και στήριξη του μουσικολόγου, καθηγητή στο ΕΚΠΑ, Λάμπρου Λιάβα. Έχει παρουσιάσει την τέχνη του σε πολλές τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές εκπομπές, σε ταινίες και σε ντοκιμαντέρ. Στο δισκογραφικό του έργο ανήκουν εξαιρετικές σπουδαστικές ηχογραφήσεις, τόσο ιδιωτών, όσο και διάφορων πολιτιστικών φορέων, όπως οι παραγωγές του με την γαλλική ραδιοφωνία, τον Πολιτιστικό Σύνδεσμο Ζαγορισίων, τον Πολιτιστικό Σύλλογο Ασπραγγέλων Ζαγορίου, το Σύλλογο Νέων Αρίστης Ζαγορίου, το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Ιωαννιτών, το Λύκειο Ελληνίδων. Πλήθος ζωντανών ηχογραφήσεων από τα πανηγύρια στο Ζαγόρι, που δε λείπουν από κανένα σπίτι Ζαγορίσιου ή φίλου του Ζαγορίου.

Από τα σημαντικότερα αρχεία ζωντανών ηχογραφήσεων σε CDs, DVDs και κασέτες μικρής ή μεγάλης διάρκειας, ανά περίπτωση, κατ' αλφαβητική σειρά, φημολογείται πως είναι αυτά των: Άννας Βαρτζώκα, Νίκου Βασδέκη, Άγγελου Ζήση, Πολύβιου Καρρά, Δημήτρη Λιόγκα, Μιχάλη Ντιναλέξη, Φάνη Τζιόβα, Δημήτρη Τσουμάνη και ας μου επιτραπεί να προσθέσω και αυτό του πατέρα μου Δημήτρη Γκογιάννου, τα οποία, μαζί με αρχεία πανηγυριών του Ανατολικού Ζαγορίου, μπορεί να αποτελέσουν βασική πηγή μελέτης της Ζαγορίσιας Μουσικής Παράδοσης για τους επίδοξους μελετητές του μέλλοντος.

Ο Γρηγόρης εμφανίστηκε τιμητικά σε πλήθος πολιτιστικών εκδηλώσεων υψηλού επιπέδου, μεταξύ των οποίων αυτή που πραγματοποιήθηκε στο Μέγαρο Μουσικής το 1993, σε ένα ειδικό αφιέρωμα για τους κορυφαίους δεξιотέχνες κλαρινίστες, στο Ηρώδειο, στο Λυκαβηττό, στην Ελληνική τηλεόραση, Δημόσια και Ιδιωτική, σε μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις-διαγωνισμούς, όπως η πανζαγορισιακή χορευτική εκδήλωση της Μπάγιας, τα «Μπαγιώτικα», το καλοκαίρι του 1983, στην οποία το χορευτικό συγκρότημα Ελαφοτόπου, υπό την καθοδήγησή του, μοιράστηκε το πρώτο βραβείο, με τον χορευτικό όμιλο Βωβούσας, καθώς και οι μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις των Ασπραγγέλων (1984) και του Μονοδεντρίου (1985). Ο Γρηγόρης Αλ. Καψάλης, έχει τιμηθεί από πολλούς φορείς και πολιτιστικούς συλλόγους, φορείς και σωματεία, τόσο του Ζαγορίου, όσο και άλλων νομών της χώρας. του εξωτερικού σε εμφανίσεις του με το Λύκειο Ελληνίδων Ιωαννίνων.

Ακριβώς είκοσι χρόνια πριν, στις 11-08-2003, η «Ένωση Αποδήμων Ελαφοτόπου Αθηνών», σε ειδική εκδήλωση στην πλατεία Ελαφοτόπου, τίμησε και τις τέσσερις γενιές της οικογένειας των Καψαλιών, για την προσφορά τους στην μουσική παράδοση του Ζαγοριού και παράλληλα πραγματοποίησε το Ιωβηλαίο στο Γρηγόρη, για τη συνεχή συμμετοχή του στα μουσικά δρώμενα του Ελαφοτόπου, για πενήντα (50) ολόκληρα χρόνια. Στις βραβεύσεις του, μεταξύ των άλλων, ιδιαίτερη τιμή περιποιούν αυτή του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τα 25 χρόνια από τη λειτουργία του Τμήματος Μουσικών Σπουδών, καθώς και της Αγγλίας, στο πλαίσιο ενός μουσικού διαγωνισμού μεταξύ τριάντα χωρών, όπου κατέκτησε το δεύτερο βραβείο, με πρώτο έναν Κύπριο και τρίτη μια Ρωσίδα, αλλά και αντίστοιχου βραβείου στο Κλίβελαντ των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, στο πλαίσιο παγκόσμιου φεστιβάλ για την παραδοσιακή μουσική.

Εμπορευματικό το «νεοδημοτικό τραγούδι»

Ξεκάθαρη και η θέση του Γρηγόρη για τα σημερινά πανηγύρια και τις διάφορες εκδηλώσεις, σε σχέση με τη Ζαγορίσια μουσική παράδοση, χωρίς εξαιρέσεις: «Τα σημερινά είναι εμπορευματικού χαρακτήρα, με παράλληλη εισαγωγή “νεοδημοτικού-δημοτικολαϊκού τραγουδιού” και κατά συνέπεια ο τρόπος που γίνονται είναι απαράδεκτος, σε βαθμό που ευτελίζεται η μουσική μας παράδοση».

Προφανώς και πρέπει να το τονίσω με έμφαση ότι ο Γρηγόρης, κατά κανόνα, δεν ανήκει στην κατηγορία των υποστηρικτών του «νεοδημοτικού» ή «δημοτικολαϊκού» τραγουδιού, ως μέσου αλλοίωσης της παράδοσης, και τούτο το απέδειξε τόσο με τη στάση του σε συγκεκριμένα πανηγύρια, όπως αυτό του Ελαφοτόπου, όσο και με τις studio ηχογραφήσεις του, «ων ουκ έστιν αριθμός». Οι όποιες εξαιρέσεις από τον κανόνα εντάσσονται σε λόγους καθαρά επαγγελματικούς και αφορούν σε περιπτώσεις που ο κλάδος αντιμετώπισε δυσκολίες που περιόριζαν το εισόδημα των καλλιτεχνών.

«Μάγισσα δώσ' μου φάρμακο, ποτέ να μη γεράσω».

Στο κλαρίνο ο Γρηγόρης Καψάλης και στο τραγούδι ο Γιώργος Πατσούρας (Ελαφότοπος 2019)

Για τον συμπατριώτη και εκ πεποιθήσεως χριστιανό, Γρηγόρη Καψάλη: ι) το «**δημοτικό τραγούδι**» αποτελεί «**μέσο έκφρασης κάθε συναισθηματικού ανθρώπου και συμπαγές τμήμα όλων των τεκταινόμενων, σε καθημερινή βάση, και όχι μόνον**», και ιι) ο «**χορός**» είναι έκφραση, επικοινωνία και συναίσθημα, του πρωτοχορευτή, σε συνεργασία με τα μουσικά όργανα, που αφορούν στα βάσανά του, στα παράπονά του, στον έρωτά του, και γίνονται φανερά με το “γράψιμο των ποδιών του πρωτοχορευτή”. Είναι η “γέφυρα” ανάμεσα στη γη και στον παράδεισο και κυρίως τόσο η μουσική ως μελωδία και στίχος, όσο και ο χορός, μας κρατάνε με αξιοπρέπεια στη ζωή και μας κάνουν ανθρώπους».

Είναι αλήθεια, ότι ζούμε σε μια εποχή έντονης βιομηχανοποίησης και εμπορευματο-ποίησης του παραδοσιακού δημοτικού τραγουδιού, σε μεταμοντέρνα «νεοδημοτικά», με μια τάση να πετάμε το παλιό, ως παρωχημένο, πεπαλαιωμένο, ρετρό, αναδεικνύοντας παράλληλα μια καινούργια (εικονική) πραγματικότητα, η οποία τις περισσότερες φορές είναι κοινωνικά απαράδεκτη και βρισιά στο χθες, που νομοτελειακά και αναπάντεχα, από εκεί που δεν το περιμένουμε, θα τιμωρηθεί αμείλικτα. Ζούμε σε μια εποχή που εμφανίζει και άλλες παρενέργειες, σε κοινωνικό επίπεδο, όπως: ι) η διαστροφή των πάντων ιι) η παραποίηση και μεταλλαγή των γνήσιων και πραγματικών σε κίβδηλα, ιιι) των αληθινών σε απατηλά, ιιιι) των χειροπιαστών σε ψηφιακά, και ιιιιι) των ποιοτικών σε ποσοτικά.

Η εκδήλωση στον Ελαφότοπο στις 12.8.2023

Ενστάσεις με σεβασμό

Με σεβασμό στις απόψεις του Γρηγόρη σε σχέση με το Ζαγορίσιο ρεπερτόριο και τους χορούς, γιατί εκτός από δεξιόχρονη κλαρινίστας, διητέλεσε και καθηγητής Παραδοσιακού κλαρίνου, όμως θα μας επιτρέψει να έχουμε τις ενστάσεις μας για κάποιες θεωρητικές του θέσεις για το επάγγελμα, που έχει εκφράσει κατά καιρούς, μιας και κατά κανόνα δεν τις εφάρμοσε στην πράξη, με τις οποίες, προφανώς για λόγους επαγγελματικής επιβίωσης: ι) Λέει «ναι» στην αξιοποίηση μουσικών οργάνων νέας τεχνολογίας στην οργάνωση της κομπανίας, πέραν των βασικών, ιι) Λέει «ναι» στο «νεοδημοτικό» τραγούδι, με την προϋπόθεση ότι το αποδέχεται η νέα γενιά. Αποδεχόμαστε όμως την άποψή του ο νέος μουσικός να κατέχει και να αναπαράγει τη γνώση του δημοτικού τραγουδιού, όπως αυτό αναπτύσσεται πανελλαδικά.

Οι όποιες συγκυριακές και μεμονωμένες αποκλίσεις του στα πανηγύρια, είναι δικαιολογημένες, με δεδομένη την αναγκαιότητα των απαιτήσεων των πελατών με την τρέχουσα κουλτούρα, σε μια εποχή που δύσκολα βγαίνει το μεροκάματο των οργανοπαικτών. Όμως οι όποιες αποκλίσεις στην μουσική πολιτιστική κληρονομιά του Ζαγοριού, που συναντάμε στις μέρες μας στα χαρακτηριζόμενα παραδοσιακά πανηγύρια, θα πρέπει να είναι μετρήσιμες και ελεγχόμενες, αλλιώς να σταματήσουμε να τα χαρακτηρίζουμε «παραδοσιακά».

Μετρήσιμες και ελεγχόμενες με την έννοια ότι τα Ζαγορίσια παραδοσιακά πανηγύρια, με ευθύνη των πολιτιστικών σωματείων, της τοπικής αυτοδιοίκησης και της πολιτείας, θα πρέπει να προστατεύεται και η όποια κρατική επιχορήγηση για την υλοποίησή τους θα πρέπει να στοχεύει: ι) στη διάσωση και διάδοση της παράδοσης και ιι) όπου απαιτείται σε παρεμβάσεις, προκειμένου να «ξαναχτιστούν», κατ' εικόνα και ομοίωση της πολιτιστικής μας παράδοσης, στη βάση της αρχής ότι «τα παραδοσιακά πανηγύρια δεν είναι γιορτάσια ξεφαντώματος, που αρχίζουν στις 11:00 το βράδυ και τελειώνουν στις 03:00 τα ξημερώματα, για να αρχίσει η αποκομιδή του πλαστικού υλικού που χρησιμοποιήθηκε στο ξεφάντωμα.

Απολογιστικά και μόνο, με το χέρι στην καρδιά, στα αρνητικά της μέχρι τούδε στάσης μας ως διοργανωτών, που επέτρεψε και συνέβαλλε στην όποια αλλοίωση των Ζαγορίσιων πανηγυριών, περιλαμβάνονται:

1) Η κατά καιρούς επικράτηση των αμανέδων, των συρτοτσιφτετελιών και των καψούρικων τσάμικων τραγουδιών.

2) Η αποδοχή και εμφάνιση μηχανισμών ενίσχυσης ήχου, σε κλειστούς χώρους.

3) Η ένταξη στην τυπική σύνθεση της κομπανίας της ηλεκτρικής κιθάρας, του ντράμς και του αρμόνιου.

4) Η αποδοχή του «νεοδημοτικού» τραγουδιού στα πανηγύρια, σε ίσους όρους με το αμιγώς παραδοσιακό. Ποιός δε θυμάται τα τραγούδια: «Θα σου ρίξω φόλα», «Κάνε με κυρά γαμπρό», «ο Ουρανός κι αν γκρεμιστεί», «Σήκω χόρεψε κουκλί μου», «Μην αρχίζεις τη μουρμούρα»;

Θα μου πείτε αν αυτές οι μεταβολές δεν είχαν γίνει αποδεκτές, τι θα άλλαζε αφού έτσι κι αλλιώς άλλαξε το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο λειτουργεί το δημοτικό τραγούδι; Μεγάλη κουβέντα, με αντικρουόμενες απόψεις, γιατί το κυρίαρχο θέμα είναι η σκοπιμότητα της αλλοίωσης της παράδοσης γενικότερα, στο πλαίσιο της αλλαγής κατεύθυνσης του παγκοσμιοποιημένου πολιτισμού, αλλά και της εμπορευματοποίησης του τελικού προϊόντος, που για τη μουσική μας παράδοση είναι το παραδοσιακό δημοτικό τραγούδι.

Μεγαλειώδες έργο

Όσα και να πεις για τη ζωή και το μεγαλειώδες έργο του Γρηγόρη Καψάλη, είναι πάλι λίγα. Αρκεί να σας πω ότι δεν υπάρχει εργασία σε επίπεδο προπτυχιακού, μεταπτυχιακού και διδακτορικού επιπέδου, όλων των μουσικών τμημάτων της χώρας, που αφορούν στο Δημοτικό τραγούδι στο Ζαγόρι, υπό την καθοδήγηση επώνυμων καθηγητών Μουσικολογίας, μεταξύ των οποίων ο Λάμπρος Λιάβας, ο Χάρης Σαρρής, ο Γιώργος Κοκκώνης, η Μαρία Παπαπαύλου και ο π. Πάρης Κυριάκος-Νεκτάριος, που να μην αναφέρεται στο Γρηγόρη Καψάλη.

Η προσωπικότητα του Γρηγόρη σκιαγραφείται με πιστότητα, αν λάβουμε υπόψη μας τα παρακάτω χαρακτηριστικά του: ι) Την ευσέβεια και την αγάπη του για το Θεό και τα κτίσματά του, ιι) την αγάπη του για το «ωραίο», το «καλό» και το χωριό του τον Ελαφότοπο, που πρόβαλε, με κάθε τρόπο, και ιιι) το πάθος του για το κλαρίνο και το παραδοσιακό δημοτικό τραγούδι, με έμφαση το Ζαγορίσιο. Και μια υλοποιήσιμη πρόταση, εκ μέρους μας, στο πλαίσιο του «Χρυσού Ιωβηλαίου» για το συγχωριανό μας δεξιότεχνη-βιρτουόζο κλαρινίστα **Γρηγόρη Καψάλη**: «Το Διεθνές Κέντρο Ηπειρώτικης Μουσικής Παράδοσης» του Ζαγορίου, θα πρέπει να πάρει σάρκα και οστά, να φέρει το όνομα των τελευταίων παραδοσιακών στην τέχνη του κλαρίνου: Γρηγόρη Καψάλη, Λευτέρη Σαρρέα και Γιάννη Κατσούπη (Κούλη), με έδρα αυτή του ενιαίου Δήμου Ζαγορίου ή όποια άλλη προτείνει η πρωτοβάθμια αυτοδιοίκηση.

Σ' ευχαριστούμε μπάρμπα Γρηγόρη για ότι διαχρονικά πρόσφερες στην Ζαγορίσια δημοτική παράδοση. Σ' ευχαριστούμε που τίμησες το χωριό μας, τον Ελαφότοπο. Τιμή για μένα η ανάθεση της κεντρικής ομιλίας στη σημερινή εκδήλωση, που είπα ελάχιστα για την προσωπικότητά σου και την πολύχρονη προσφορά σου στον πολιτισμό και στη μουσική παράδοση του Ζαγορίου. Να είσαι γερός και δυνατός, σαν το βουνό απ' το οποίο ανατέλλει καθημερινά ο ήλιος στο Τσερβάρι, το «Στούρο» μας.